

WPROWADZENIE

„Słuchaj Izraelu, Pan jest naszym Bogiem — Pan jedynie. Będziesz więc miłował Pana, Boga twojego, z całego swego serca, z całej duszy swojej, ze wszystkich swych sił. Pozostaną w twym sercu te słowa, które ja ci dziś nakazuję. Wpisz je twoim synom, będziesz o nich mówił, przebywając w domu, w czasie podróży, kładąc się spać i wstając ze snu. Przywiążesz je do twojej ręki jako znak. One ci będą ozdobą między oczami. Wypisz je na odrzwiach swojego domu i na twoich bramach” (Pwt 6,4–9).

W tych słowach zamyka się sens istnienia wszystkich instytucji biblijnych. Wprawdzie Pismo Święte nie zna tego pojęcia, gdyż zostało ono wprowadzone dopiero przez Herberta Spencera (1820–1903 r.) jako termin socjologiczny, niemniej jego treść przewija się bardzo często na kartach Pisma Świętego. Pojęcie instytucja w odniesieniu do świata Biblii posiada bardzo szeroki zakres, dotyczy bowiem wszystkiego, co miało wpływ na życie i funkcjonowanie jednostek i społeczności. Chodzi o bardzo trwałe elementy porządku społecznego (takich jak rodzina, własność, prawo, Tora), uregulowane i usankcjonowane formy działalności (np. nauka, religia, sądownictwo), uznane sposoby rozwiązywania problemów współpracy i współżycia (np. małżeństwo, rozwód, lichwa) jak też niektóre organizacje formalne pełniące w społeczeństwie określone funkcje (np. synagoga, świątynia, król, sanhedryn). Dotykają one płaszczyzny religijnej, moralnej, społecznej, politycznej i kulturalnej. Bez poznania instytucji biblijnych nie ma znajomości Biblii.

Religia jest fenomenem kulturowym (por. T. Jelonek, *Religia fenomen kulturowy*, Kraków 2012), nie dziwi więc, że instytucje Izraelitów osadzone są w realiach Bliskiego Wschodu. Niektóre zostały wprost przejęte od innych narodów, czy z innych państw o starszej kulturze. Powstanie wielu zostało przypisane Mojżeszowi. On też przejął do swojego ustawodawstwa wiele zwyczajów i norm, które już istniały, ale nadał im ducha odpowiadającego monoteistycznemu pojęciu bóstwa. Młody naród izraelski szczególnie dużo zawdzięczał kulturze ludów Kanaanu, babilońskiej i egipskiej. Głównie na nich wzorował się tworząc własne instytucje z tą różnicą, że postawił Jahwe nad nimi, czy to nad ich powstawaniem, kierowaniem nimi lub ich funkcjonowaniem.

Wokół funkcjonowania niektórych instytucji biblijnych narosło wiele uprzedzeń czy nieporozumień. Głównym ich źródłem było stawianie wypowiedzi biblijnych, zarówno dogmatycznych, pragmatycznych, jak i posiadających wyłącznie wartość świadectwa historycznego, na jednym poziomie. Zbyt długo uważano wszystkie teksty biblijne za absolutny, ahistoryczny wyraz niezmiennej woli Bożej i błędnie rozumiano uwarunkowane czasem wypowiedzi, które należy ujmować jako odbicie ówczesnej kultury i ówczesnych poglądów. W wielu praktyczno-organizacyjnych kwestiach chodziło o względy psychologiczne i socjologiczne, a nie

o istotę orędzia na temat danej instytucji i jej miejsca w społeczeństwie cywilnym czy religijnym.

Pismo Świąte nie podaje systematycznej doktryny na temat wspomnianych w nim instytucji, często jedynie porusza różne aspekty ich istnienia i działania, dostosowując się do sytuacji przynoszonych przez życie. Jako dzieło, które kształtowało się na przestrzeni wieków ukazuje ewolucję zmieniających się praw, obyczajów i instytucji, a także zmieniające się relacje między Izraelem a Bogiem. Dlatego księgi biblijne należy badać w ich dynamicznym rozwoju. Pierwszym etapem ich powstania są dzieła zbawcze w ramach ludzkiej historii. Bóg bowiem objawia się człowiekowi, działa i zbawia w historii i poprzez historię w konkretnym środowisku i czasie. W czasach Jezusa i potem w Palestynie rodziło się chrześcijaństwo i powstawała nowa instytucja — Kościół, która odtąd stanie się podstawą życia i działania milionów ludzi na całym globie. Wraz z powstaniem chrześcijaństwa niektóre instytucje starotestamentalne zostaną zmodyfikowane albo znikną i zrodzi się wiele nowych, dotąd nieznanych (np. apostołstwo, diakonat, sakramenty), obudzi się nowe spojrzenie np. na rodzinę, celibat czy wdowieństwo.

Przyglądając się instytucjom staro- i nowotestamentalnym trzeba ciągle pamiętać o tym, że Bóg „przemawiał w Biblii stosownie do stanu kultury właściwego różnym epokom” („Deus locutus est secundum culturam diversis aetatibus propriam”, KDK 58). „Zakorzenie Biblii w historii ludzkości, wynikające z faktu, że Bóg postanowił przemówić do ludzi przez ludzi i na sposób ludzki, stało się powodem tego, że w wyjaśnianiu właściwego sensu biblijnego wypowiedzi musimy uciekać się do różnych nauk, które ukazują nam tło ludzkiej działalności. Ta działalność kierowana i wspomagana Bożym natchnieniem, stworzyła Biblię” (T. Jelonek, *Biblia jako fenomen kulturowy*, Kraków 2012, s. 348). Analiza świadectw historycznych odnośnie instytucji pozwala dostrzec ich ewolucję w wyniku pogłębiania relacji z Bogiem i innymi narodami. Np. w diasporze zaprzestano praktyki obrzezania i dlatego z ulgą przyjęto decyzję soboru jerozolimskiego o jego nieobowiązywaniu, aby być chrześcijaninem (por. Dz 15,1–22).

Czasami pojęcie instytucji jest utożsamiane z pojęciem organizacji w znaczeniu rzeczowym (instytucja z łac. *institutio* „urządzenie”, „zwyczaj”), jako tworu społecznego, czyli „rzeczy zorganizowanej”, w której skład wchodzi ludzie i ich aparatura. Pojęcie to nie ogranicza się do pojęcia organizacji czy korporacji. Zadaniem instytucji politycznych było i jest utrzymanie społecznego sprawiedliwego ładu na zarządzanym terenie. Sprawami duchowymi człowieka zajmowały się i zajmują instytucje religijne.

Na kartach Biblii można się zetknąć z różnymi instytucjami, także ekonomicznymi, zajmującymi się produkcją, podziałem dóbr, usługami i obiegiem pieniądza (np. lichwa, bankierzy, cło). Wraz z postępem kulturowym i ekonomicznym mnożyły się instytucje kulturalne i wychowawcze, odpowiedzialne za dbałość i dziedzictwo kulturalne (np. synagogi, szkoły, czy powstały w czasach hellenistycznych

gimnazjon). Problemy socjalne czasów Biblii były olbrzymie, ale niewiele było instytucji socjalnych (np. diakonat), których zadaniem była opieka nad potrzebującymi, głównie sierotami, wdowami, ludźmi starymi czy niewidomymi.

Pojęcie instytucji społecznej może być rozumiane na kilka sposobów. Pótcownie się przyjmuje, że jest to pewna grupa ludzi, która została powołana do realizacji konkretnych zadań. Zadania te wynikają z ogólnie przyjętych norm i wartości ważnych dla danego społeczeństwa i działają w jego imieniu. W Starym Testamencie, po zasiedleniu się potomków Jakuba w ziemi obiecanej najważniejszym był kult Jahwe i wszystko, co z nim związane, wiara i życie od sfery rodzinnej po państwową i międzynarodową. Wszystkie instytucje biblijne miały wspólny cel: pomóc człowiekowi w życiu po ludzku i utrzymaniu lub przywróceniu najwyższej godności dziecka Bożego.

Praca niniejsza nie rości sobie pretensji, aby być wyczerpującym opracowaniem omawianych zagadnień. Jest leksykonem, czyli encyklopedią, a celem encyklopedii jest podanie podstawowej wiedzy na omawiany temat. Niektóre z omawianych haseł doczekały się szczegółowych badań i prac naukowych, większość jednak jedynie haseł w słownikach biblijnych i innych lub artykułów ukazujących problem przyczynkowo.

Podstawowym źródłem tej pracy jest Pismo Święte, ale „pełniejszy obraz sytuacji można nakreślić w oparciu o dane, jakich dostarczają rozwijane na kanwie czytania i objaśniania Pisma Świętego dyscypliny naukowe, takie jak historia, archeologia czy epigrafia biblijna. W kurs przychodzą też wnikliwe badania porównawcze, których podstawowe źródło stanowi zachowane do naszych czasów bogate piśmiennictwo i znaleziska pozabiblijne, odzwierciedlające rozmaite aspekty życia i kultury starożytnego Bliskiego Wschodu” (W. Chrostowski, *Wychowanie i kształcenie młodego pokolenia w przedwyznaniowym Izraelu*, w: *Czynić sprawiedliwość w miłości*, Warszawa 2001, s. 24). Źródłem pomocniczym niniejszego opracowania są prace, których zestaw (tylko książek) znajduje się w załączonej bibliografii.

Encyklopedia ta, podobnie jak wszystkie moje prace, przeznaczona jest dla bardzo szerokiego grona odbiorców, chce być pomocną wszystkim, którzy szukają bliższego kontaktu z Bogiem poprzez Biblię, zwłaszcza gdy jako duszpasterze, kaznodzieje czy katecheci dążą do szybkiego znalezienia materiału na omawiany temat zwaną z problematyką biblijną.

Poszczególne hasła ułożono w porządku alfabetycznym. Transkrypcja nazw, cytaty z Pisma Świętego i odnośniki zostały zaczerpnięte i odnoszą się do *Pisma Świętego Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych* opracowanego przez zespół biblistów z inicjatywy benedyktynów tyńskich, Wydanie piąte na nowo opracowane i poprawione, Poznań 2003. Także chronologia biblijna została przejęta za tym wydaniem Pisma Świętego.

Pius Czesław Bosak